

О. І. Гуменюк

аспірант

Хмельницький університет управління та права,
кафедра цивільного права та процесу
вул. Театральна, 8, Хмельницький, 29000, Україна

ПРАВО НА НАЙМЕНУВАННЯ ЯК ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

У статті досліджуються проблеми особистого немайнового права юридичної особи на найменування, здійснюється відмежування понять «найменування» та «комерційне (фірмове) найменування».

Ключові слова: індивідуалізація, найменування, комерційне (фірмове) найменування, юридична особа, особисті немайнові права.

Оскільки кожний учасник цивільних правовідносин володіє унікальними властивостями і якостями, при наявності яких тільки й можливе його існування, тому, безумовно, він повинен мати можливість реалізовувати ці властивості і якості, а також можливість захищати їх при зазіханні на них з боку третіх осіб. Закріплення та розвиток індивідуальних ознак особи, насамперед, відбувається завдяки закріпленню за фізичними та юридичними особами цілої низки особистих немайнових прав. Дані права мають, поза сумнівом, величезне значення. Саме з їх допомогою встановлюється правова можливість кожного учасника цивільних правовідносин набувати та виражати власну індивідуальність, не зливатись в одне ціле з іншими суб'єктами, охороняти власну самотність і своєрідність. Одним з таких прав є право юридичної особи на найменування.

На сьогодні в науці цивільного права не здійснено дослідження особистих немайнових прав юридичних осіб. Більшість наукових досліджень присвячені особистим немайновим правам фізичних осіб. Слід зокрема виділити роботи таких українських і російських цивілістів, як К. І. Голубева, Т. В. Дробишевської, Н. Д. Єгорова, В. О. Жакєнова, Л. О. Красавчикової, Л. В. Красицької, М. М. Малєїної, С. В. Наріжного, М. Л. Нохріної, З. В. Ромовської, В. О. Рясенцева, Р. О. Стефанчука, В. Л. Суховерхія, В. С. Толстого, Л. В. Федюк тощо.

Проте чинний Цивільний кодекс (далі — ЦК) [3] України закріплює можливість мати особисті немайнові права як за фізичними, так і за юридичними особами. Саме визнання особистих немайнових прав юридичних осіб безумовно можна вважати прогресивним кроком у розвитку цивільного законодавства. Це цілком виправдано з огляду на сучасний стан цивільних правовідносин та необхідності регулювання та захисту немайнових прав юридичних осіб. Адже в нашій державі та у багатьох західних країнах інститут юридичної особи використовується і в цілях оформлення різного роду колективних інтересів не лише в майновій сфері. Юридичні

особи можуть бути створені для захисту інтересів окремих прошарків і груп населення. Як юридичні особи функціонують профспілки, молодіжні, жіночі, спортивні та інші організації, товариства споживачів і тому подібне. Виникла проблема юридичного захисту немайнових прав цих юридичних осіб.

Ще у кінці XVIII століття, в період становлення і розвитку інституту юридичної особи, разом з функцією відповідальності юридичної особи очікувалося наділення цього утворення не лише майновими, але і особистими правами [1, с. 65]. Російський цивіліст того часу Й. О. Покровський, аналізуючи хід становлення і розвитку правового інституту юридичної особи, писав: «Все більше і більше починає знаходити собі визнання не лише майнова, але і особиста сторона союзних утворень» [2]. На жаль, чинний ЦК не підійшов комплексно до вирішення проблем особистих немайнових прав юридичних осіб, перелічивши лише деякі з них у ст. 94. Відсутність детальної регламентації особистих немайнових прав юридичних осіб можна пояснити відсутністю наукових досліджень та теоретичного обґрунтування даних прав в юридичній літературі. Що ще раз підтверджує актуальність нашої роботи.

Як і будь-яка фізична особа набуває й здійснює права й обов'язки під своїм ім'ям (п. 1 ст. 28 ЦК України), так і кожна юридична особа вступає в суспільні відносини під власним, тільки їй належним найменуванням. При цьому слід зазначити, що в чинному законодавстві відсутнє чітке визначення поняття найменування юридичної особи. Разом з тим, право на найменування має важливе значення, оскільки, будучи правом особистого характеру, дане право має потребу в цивільно-правовому регулюванні, як з погляду правил його використання самим власником у цивільному обороті (оскільки це є важливим для його стабільності й визначеності), так і з погляду охорони від використання його третіми особами без законних підстав.

Формулюючи загальне правило про найменування юридичної особи, законодавець обмежується лише встановленням імперативного правила про необхідність вказівки в найменуванні організаційно-правової форми юридичної особи (п. 1 ст. 90 (ЦК України)). Тобто, в структурі найменування юридичної особи можна виділити два основних елементи: 1) імперативний елемент (вказівка на організаційно-правову форму); 2) власне назва організації.

Імперативний елемент у літературі часто йменується корпусом фірми. Традиційно організаційно-правова форма юридичної особи трактується як сукупність конкретних ознак, що об'єктивно виділяються в системі загальних ознак юридичної особи й істотно відрізняють дану групу юридичних осіб від всіх інших. Вказівка організаційно-правової форми в найменуванні виконує насамперед певну інформаційну функцію по відношенню до всіх інших учасників цивільного обороту.

Що ж стосується власне назви, то тут юридичній особі надається певна свобода в її виборі. Проте тут є деякі обмеження. В юридичній літературі обмеження волі вибору найменування здійснюється на основі принципів

найменування юридичної особи. Основною функцією цих принципів, на наш погляд, є забезпечення індивідуалізації юридичної особи.

Зазначену мету покликані виконати наступні принципи: істинності найменування, сталості найменування й винятковості найменування [4, с. 85]. На сьогодні, дані принципи застосовуються при визначенні змісту фірмових (комерційних) найменувань. Проте, їхнє застосування з певними корективами можливе й при визначенні змісту найменування юридичної особи.

Розглянемо більш докладно зміст зазначених принципів й їхнє застосування до найменування юридичної особи.

Принцип істинності найменування повинен забезпечити правдиве відбиття найменуванням правового положення юридичної особи й запобігти введенню в оману третіх осіб щодо її правового статусу. Тобто, обов'язково повинна відповідати дійсності вказівка на організаційно-правову форму в найменуванні юридичної особи. Організаційно-правова форма дає уявлення третім особам про основні ознаки юридичної особи — чи є вона комерційною або некомерційною організацією, як будується її відповідальність, яким чином визначається правочинність її рішень, будуються взаємини із третіми особами й т. д. З'ясування цих питань є дуже важливим при виборі контрагента.

Цей принцип характерний для цивільного законодавства більшості країн романо-германської правової родини, у тому числі й для України. Так, Г. Ф. Шершеневич вказував, що при виникненні торговельного підприємства повинен дотримуватись принцип істинності, тобто повинна бути відповідність фірми із цивільним ім'ям, прізвищем торговця [5]. Здається, що сформувавшись спочатку як принцип істинності по відношенню тільки до фірмового найменування, розглянуте положення на даний момент трансформувалося в загальний принцип істинності найменування юридичної особи, застосований відносно всіх юридичних осіб.

Принцип сталості найменування юридичної особи полягає в тому, що воно зберігається незмінним протягом усього часу існування юридичної особи. Однак даний принцип повинен застосовуватися з урахуванням принципу істинності. Так, якщо в законодавчому порядку була змінена організаційно-правова форма юридичної особи, цей факт повинен знайти своє відображення в його найменуванні.

Під принципом винятковості найменування слід розуміти те, що ніяка інша юридична особа не може бути зареєстрована під таким же найменуванням [4, с. 101]. Але, тут слід зазначити, що частиною четвертою статті 489 ЦК України передбачається, що особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють та (або) реалізують, та послуг, які ними надаються.

Крім того, юридична особа вправі мати тільки одне найменування, не вважаючи скороченого варіанта повного найменування юридичної особи. Інше положення привело б до змішання юридичних осіб і спричинило б за собою численні зловживання, оскільки, маючи декілька найменувань,

юридична особа могла легко вводити в оману контрагентів та споживачів, щоразу виступаючи під іншим найменуванням.

Основною правовою категорією, з якою найбільш часто пов'язують найменування юридичної особи є комерційне (фірмове) найменування. Питання про співвідношення та відмежування права на найменування юридичної особи та права на комерційне (фірмове) найменування є одним із самих складних і заплутаних питань як в правовій літературі, так і в законодавстві. При чому така ситуація спостерігається в багатьох країнах — правове регулювання відносин в сфері найменування юридичної особи та комерційного (фірмового) найменування відрізняється великою різноманітністю.

В сучасному вітчизняному законодавстві правовій регламентації відносин у галузі найменування юридичної особи та комерційного (фірмового) найменування присвячено низку статей Цивільного та Господарського кодексів України, які містять ряд суперечностей, що призводить до їх неоднозначного розуміння та неоднакового застосування на практиці. Зокрема, дискусійними є: питання чи є видом найменування юридичної особи комерційне найменування, питання про природу права на комерційне найменування та питання визначення суб'єктів права на комерційне найменування.

Перш за все, слід зазначити, що визначення «комерційного найменування» в чинному законодавстві відсутнє. Лише у ч. 2 ст. 90 ЦК України закріплюється положення про те, що юридична особа, яка є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування.

На підставі структурного розміщення нормативних положень про комерційне найменування у ст. 90 ЦК України — «Найменування юридичної особи» була висловлена точка зору, що воно є видом найменування юридичної особи, яке вона використовує для самоідентифікації у підприємницькій сфері. Іншим аргументом на користь даної тези стало положення п. 2 ст. 490 ЦК України про можливість передачі майнових прав інтелектуальної власності на нього лише разом з цілісним майновим комплексом підприємства чи його відповідною частиною, а також п. 1 ст. 489 ЦК України, де йдеться про ненадання правової охорони комерційному найменуванню, яке може ввести в оману споживачів щодо справжнього характеру діяльності юридичної особи. Водночас, така ж вимога ставиться цивільним законодавством і до найменування юридичної особи [6, с. 31]. Тобто, робиться висновок, що комерційне найменування є засобом індивідуалізації лише юридичних осіб — підприємницьких товариств.

Інша точка зору висловлюється на підставі положення про факультативний характер комерційних (фірмових) найменувань, що впливає із змісту ст. 90 ЦК України та ст. 159 Господарського кодексу (далі — ГК) України [7], згідно з якими комерційне найменування визнали «додатковим найменуванням, яким можуть володіти підприємницькі товариства... та яке не повинно співпадати з найменуванням товариства, що вказане в установчих документах та свідоцтві про державну реєстрацію» [8, с. 8]. Тобто робиться висновок, що комерційне найменування та найменування

юридичної особи є різними і незалежними один від одного засобами її ідентифікації у цивільному обороті.

Отже, недосконалість чинного законодавства щодо регулювання комерційних найменувань не дає однозначної відповіді про природу даного правового явища. А тому, аналіз норм ЦК та ГК України приводить науковців до різних, часом діаметрально протилежних, висновків щодо сутності комерційних найменувань. Для кращого розуміння шляхів вдосконалення вітчизняного законодавства щодо правового регулювання комерційного (фірмового) найменування та найменування юридичної особи розглянемо зарубіжний досвід у даній сфері.

Так, у Франції найменуванням юридичної особи (*denomination sociale*) вважається назва, яка індивідуалізує юридичну особу в сукупності її прав і обов'язків як самостійного суб'єкта права. Найменування є для юридичної особи тим же, що для фізичної особи її ім'я, тобто особистим (моральним) правом, яке не може бути предметом обороту. Комерційним найменуванням (*le nom commercial*) є назва, під якою фізична особа чи юридична особа позначає підприємство, та яку вона використовує для ідентифікації своїх відносин в якому-небудь конкретному секторі економіки. А тому комерційне найменування, являючись об'єктом промислової власності, може передаватись, тобто бути предметом обороту, але тільки з підприємством яке воно індивідуалізує. Суб'єктами права на комерційне найменування (*le nom commercial*) є як юридичні особи, так і фізичні особи [9, с. 35].

Законодавство Сполучених Штатів Америки розрізняє поняття «*trade name*» («*commercial name*») і «*corporate name*», що в перекладі означає відповідно «торгове ім'я» й «ім'я корпорації» (інакше — «найменування юридичної особи»). До змісту найменування корпорації пред'являється вимога винятковості: *corporate name* не повинне збігатися з найменуванням корпорації будь-якого виду або типу, що є зареєстрованим у реєстрі найменувань існуючих національних і дозволених іноземних корпорацій, або з назвою, право на яке зарезервовано, а також бути схожим із зазначеними назвами до ступеня змішування. Передача права на *corporate name* не передбачена. Зв'язок між *corporate name* і належним корпорації торгово-промисловим підприємством, що виражається в передачі *corporate name* разом з передачею підприємства іншому власникові, не простежується [4, с. 35]. Можна зробити висновок, що інституту «*corporate name*» відповідає в українському законодавстві інститут «найменування юридичної особи». Особливого терміна, що позначає найменування підприємницьких корпорацій, законодавством Сполучених Штатів Америки не передбачено. В свою чергу, торгове ім'я (*trade name*) законодавство визначає як позначення, що використовується особою з метою індивідуалізації своєї комерційної діяльності (торгово-промислового підприємства) або професійної діяльності [4, с. 35]. Таким чином, торгове ім'я (*trade name*) покликане індивідуалізувати комерційну (або професійну) діяльність особи або належне їй торгово-промислове підприємство. Суб'єктами права на торгове ім'я (*trade name*) є як юридичні особи, так і фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності.

Дещо інший шлях обрали країни пострадянського простору, зокрема Росія, Казахстан та Узбекистан. Згідно зі ст. 1473 Цивільного кодексу Російської Федерації [10] під фірмовим найменуванням розуміють найменування комерційних організацій, під яким вони виступають в цивільних правовідносинах. Фірмове найменування юридичної особи повинне містити вказівку на її організаційно-правову форму й власне найменування юридичної особи, що не може складатися тільки зі слів, що позначають вид діяльності. Розпорядження виключним правом на фірмове найменування (у тому числі шляхом його відчуження або надання іншій особі права використання фірмового найменування) не допускається (ст. 1474 Цивільного кодексу Російської Федерації).

У законодавстві Республіки Казахстан терміни «найменування» й «фірмове найменування» стосовно позначення юридичної особи є синонімами й тому на практиці трактуються однаково. Так, у п. 1 ст. 38 Цивільного кодексу Республіки Казахстан [11] зазначено, що найменування юридичної особи містить у собі її назву й вказівку на організаційно-правову форму, а також може включати додаткову інформацію, передбачену законодавством. У п. 2 цієї ж статті уточнюється, що «найменування юридичної особи, що є комерційною організацією, після реєстрації юридичної особи є її фірмовим найменуванням». Згідно із Законом Республіки Узбекистан «Про фірмові найменування» від 20 червня 2006 р. [12] фірмовим найменуванням є індивідуальна назва юридичної особи — комерційної організації, виключне право на яку виникає в момент її державної реєстрації.

Отже, в зазначених країнах пострадянського простору законодавство розділяє найменування юридичних осіб на прості та фірмові. Прості найменування виконують функцію індивідуалізації юридичних осіб — невідприємницьких товариств, а фірмові найменування — функцію індивідуалізації лише підприємницьких товариств, тобто, суб'єктами права на фірмове найменування є лише юридичні особи — підприємницькі товариства.

Такий підхід, на нашу думку, є досить суперечливим. Більш правильним вважаємо шлях законодавства Франції і Сполучених Штатів. Оскільки диференціація термінів повинна бути пов'язана з функціональною відмінністю відображених ними явищ. Проте в даному випадку цього немає: як найменування, так і фірмове найменування служать індивідуалізації юридичних осіб — комерційних і некомерційних організацій; в той же час, підприємницьку діяльність можуть здійснювати і юридичні особи у формі некомерційних організацій. Таким чином, об'єктивних підстав для встановлення двох термінів, що позначають назву комерційних і некомерційних організацій, не існує.

На нашу думку, єдиним засобом індивідуалізації всіх юридичних осіб повинно стати найменування. Саме інститут найменування повинен здійснювати функцію індивідуалізації юридичних осіб і притаманні їй задачі. А тому, для зняття суперечностей необхідно виключити п. 2 ст. 90 ЦК України, а також внести зміни в ЦК України. Зокрема, пропонуємо наступне визначення комерційного найменування: комерційним найменуванням є позначення, яке юридичні особи, що здійснюють підприємницьку

діяльність (у тому числі некомерційні організації, яким право на здійснення такої діяльності надано відповідно до закону або їхніми установчими документами), а також фізичні особи — індивідуальні підприємці, можуть використати для індивідуалізації власної комерційної (або професійної) діяльності або належних їй торговельних, промислових й інших підприємств. Тобто, суб'єктами права на комерційне найменування слід визнати юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність (у тому числі некомерційних організацій, яким право на здійснення такої діяльності надане відповідно до закону або їхніми установчими документами), а також фізичних осіб — індивідуальних підприємців. Також, право на комерційне найменування слід визнати майновим та встановити можливість вільного відчуження комерційного найменування. Право на найменування юридичної особи являє собою особисте немайнове право.

Отже, здійснивши функціональний аналіз найменувань юридичних осіб, можна виділити наступні характерні ознаки розглянутого явища:

- по-перше, найменування юридичної особи має немайнову природу. Виконуючи функцію індивідуалізації юридичної особи, найменування не має ніякої майнової цінності. Розглянуте благо набувається юридичною особою з моменту створення;

- по-друге, невіддільність найменування від його носія, нерозривний зв'язок його з юридичною особою визначають такі його властивості, як непередаваність і нетоварність;

- по-третє, найменування юридичної особи супроводжує її з моменту виникнення до моменту ліквідації, тобто має безстроковий характер.

Що ж стосується права на найменування, то воно включає в себе активні повноваження, що пов'язані із володінням, використанням та зміною найменування. Так, володіння юридичною особою власним найменуванням, як різновид повноваження, включає в себе передбачену законом можливість бути носієм відповідного найменування. Ще одним аспектом, що стосується володіння найменуванням, є передбачена законом можливість юридичної особи мати скорочене найменування. Що ж до повноваження використання власного найменування, то це, насамперед, можливість юридичної особи набувати й здійснювати усі права й обов'язки, а також виступати позивачем і відповідачем в суді під своїм найменуванням. Серед повноважень власника найменування необхідно відзначити також можливість зміни найменування. Однак зміна найменування юридичної особи не повинна порушувати права й інтереси третіх осіб.

Крім активних повноважень, юридична особа, яка наділена цим особистим немайновим правом, може вимагати від усіх та кожного не порушувати цього права, а у випадку його порушення, оспорення чи невизнання — вимагати його захисту. Так, власник права на найменування може вимагати, щоб його найменування не використовувалося третіми особами без її згоди. Найменування юридичної особи може бути використане без його згоди лише в межах, встановлених законом. Так, найменування юридичної особи може згадуватися в різноманітних статтях, оглядах, рейтингах, тощо. Звісно, при цьому воно не повинне спотворюватися, а

також не повинні спотворюватися відомості, які наводяться про юридичну особу, інакше це спричинить необхідність захисту найменування або репутації.

Отже, право на найменування являє собою особисте немайнове право юридичної особи володіти власним найменуванням, змінювати його та використовувати з метою набуття та здійснення цивільних прав та обов'язків, а також можливість вимагати від усіх інших осіб не порушувати цього права, а в іншому випадку вимагати його захисту.

Проте право на найменування є не єдиним особистим немайновим правом юридичної особи, і саме на дослідженні інших особистих немайнових прав юридичних осіб ми зупинимося в наших наступних наукових дослідженнях.

Література

1. Рябин В. В. Защита неимущественных прав личности посредством компенсации морального вреда: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Рябин Владимир Владимирович. — М., 2004. — 210 с.
2. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права (Электронный ресурс). — Петроград, Юридический книжный склад «Право», 1917. — Режим доступа: <http://dbs-win.rub.de/personalitaet/ru/index.php?cp=document&id=233> .
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. — К.: Істина, 2003. — 368 с.
4. Белова Д. А. Правовая охрана фирменных наименований и коммерческих обозначений в Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Белова Дина Александрова. — М., 2004. — 184 с.
5. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. — М., 1995. — 457 с.
6. Кодинець А. О. Правовой статус комерційних (фірмових) найменувань за законодавством України // Юридична Україна. — 2005. — № 2. — С. 28–33.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV// ВВРУ. — 2003. — № 18. №№ 19–20, №№ 21–22. — Ст.144.
8. Кибенко Е. Р. Что тебе в имени моем... Коммерческое наименование: старое название — новое содержание // Юридическая практика. — 2004. — № 9. — С. 7–8.
9. Еременко В. И. Особенности правовой охраны фирменных наименований в Российской Федерации // Государство и право. — 2006. — № 4. — С. 29–40.
10. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть 4. Федеральный закон от 18 декабря 2006 г. № 230-ФЗ (электронный ресурс). — Режим доступа: <http://duma.consultant.ru/doc.asp?ID=36890>.
11. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года N 409-1 ЗРК (электронный ресурс). — Режим доступа: http://base.zakon.kz/doc/lawyer/?doc_id=1006061&sub=SUB380000#SUB380000
12. Закон Республики Узбекистан «О фирменных наименованиях» от 20 июня 2006 г. (электронный ресурс). — Режим доступа: <http://www.mineconomy.uz/?q=ru/node/133>.

О. И. Гуменюк

Хмельницкий университет управления и права,
кафедра гражданского права и процесса
ул. Театральная, 8, Хмельницкий, 29000, Украина

**ПРАВО НА НАИМЕНОВАНИЕ КАК ЛИЧНОЕ НЕИМУЩЕСТВЕННОЕ
ПРАВО ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА**

Резюме

В статье исследованы проблемы гражданско-правового регулирования института наименования в Украине. Анализируется правовая природа и особенности наименования юридических лиц, проблемы их корреляции с иными средствами индивидуализации, их реализация и защита. В исследовании проанализирован вопрос о субъектах права на коммерческое наименование. Определена правовая природа субъективного права на наименование юридического лица.

Ключевые слова: индивидуализация, наименование, коммерческое (фирменное) наименование, юридическое лицо, личное неимущественное право.

O. I. Gumeniuk

Khmelnytsky University of Management and Law,
The Department of Civil Law and Procedure
Teatralna str., 8th, Khmelnytsky, 29000, Ukraine

**RIGHT ON THE COMPANY NAME AS PERSONAL NON-PROPERTY
RIGHT OF LEGAL PERSON**

Summary

The problems of civil regulation of the company names institute in Ukraine are investigated in the article. The legal nature and features of company names, problems of their correlation with other means of individualization and dissociation from the same legal categories, realization and legal protection has been analyzed. The problem of the subject's right to the company name has been analysed. Also investigates the peculiarities of the subjective right to the company name.

Key words: an individualization, company name, commercial name, legal person, personal non-property right.